

Käsikirjoitettu oikeus ja Eichmannin outo mentaliteetti

Hannah Arendt: Eichmann Jerusalemissa. Raportti pahuuden arkipäiväisyydestä. Esipuhe: Tuija Parvikko. Docendo 2016 [1963]. 381 s. ISBN 978-952-291-259-6.

Saksanjuutalaisen Hannah Arendtin (1906–1975) 1900-luvun tuhoideologioiden (fasismi, kansallissosialismi ja kommunismi) syväanalyysit ovat tulleet poliittisten ääri liikkeiden viimeaikaisen nousun ja some näkyvyyden vuoksi ajankohtaisiksi ja arvokkaiksi demokraatiavajeen kritiikin välineiksi. Hänen *Totalitarismin synty* -teoksensa käännoystä (2013) seurasi suomennos Arendtin raportista natsi-Saksan juutalaisten pakkomuuttojen ja keskitysleirikuljetusten organisaattorin, Adolf Eichmannin (1906–1962) oikeudenkäynnistä (1961) Jerusalemissa.

Kirjaksi muokattuna ja lukuisilla asiantuntijalähteillä varustettuna Arendtin teos on paljon enemmän kuin raportti. Se on tutkimus paitsi erään natsin toiminnasta ja mentaliteetista myös juutalaisesta oikeudenkäytöstä. Siinä esitetään myös luonnehdinta – ei teoriaa – ‘pahuuden banaaliudesta’, mikä oli Hitlerin vetovoimaisina Saksan uuden suuruuden lupauksina syöpynyt natseihin ja heidän kannattajiinsa jo ennen toista maailmansotaa¹. F. Meinecken yritykset selittää Hitlerin nousu ‘ajan hengellä’ ja syyttää fasismin noususta kaikkia eurooppalaisia olivat itsepetosta.

Tuija Parvikko tuo terävässä esipuheessaan esiin raportin juutalaisissa herättämät vastareaktiot. Niin juutalainen kuin olikin, Arendt ei heitä säälinyt, vaan järkytti osoittamalla heti raportin alussa ja vielä yksityiskohtaisemmin sen epilogissa oikeudenkäynnin erikoisen näytösluonteen. Poliittisen käsikirjoituksen syyttäjälle, Gideon Hausnerille, oli laatinut Israelin pääministeri David Ben-Gurion: syyte perustui juutalaisten kärsimyksiin, ei Eichmannin rikollisiin tekoihin (so. toteutti ja aktiivisesti tuki ‘loppuratkaisua’). Eichmannista tehtiin prosessissa ”hirviö, joka oli vastuussa tästä (kurs. AH) kaikesta”. Jotta oikeus olisi tapahtunut, olisi puolustuksen pitänyt Arendtin mielestä kuulla myös todistajia. Tällä tavoin totuus myös muiden, sekä natsi-Saksan ‘halukkaiden teloittajien’ että juutalaisten omasta osallisuudesta ‘loppuratkaisuun’ olisi tullut

1. Vrt. Katarina Baer, Hitler oli vihapuheen mestari. *Helsingin Sanomat* 20.11.2016.

ilmi. Vaikka kansanvälistä tuomioistuinta ei voitu tässä tapauksessa perustaa, Jerusalemissa olisi ollut tilaisuus määrittellä aivan uusi rikos, rikos ihmiskuntaa eikä vain juutalaista kansaa vastaan. Järjestettyään Eichmannin sieppauksen Argentiinasta, Israelin hallitus käynnisti oikeusprosessin uhrien nimissä, sillä heillä käsitettiin olevan oikeus koston. Näin ei ”korjattu” (so. palautettu järjestykseen) kansanmurhasta vahingoittunutta yhteisöä eli koko ihmiskuntaa. Jerusalemin tuomioistuin oli kantajan eli voittajan, jolloin Arendt katsoi sen oikeudenmukaisuuden heikentyneen.

Eichmann, jota syytettiin sotarikoksista ja rikoksista juutalaista kansaa ja ihmisyyttä vastaan, kiisti kaiken väittäen, ettei ollut ollut missään tekemisissä juutalaisten murhaamisen kanssa. Eichmann oli ollut (vain) osallinen heidän tuhoamiseensa, mitä hän itse piti yhtenä ihmiskunnan suurimmista rikoksista ja mistä hän olisi ”mielilyhyin” hirttänyt itsensä (s. 45–46, 83). Hän oli totellut käskyjä niiden ’kantajana’ eikä hänellä ollut mitään henkilökohtaista juutalaisia vastaan. Hänellä ei ollut valtaa ratkaista, kuka kuolisi, kuka eläisi eikä hän voinut tietää, keitä he olivat. Myöskään Arendtin silmissä Eichmann ei ollut päättänyt ruveta murhaajaksi, koska hänellä ei ollut siihen motiivia. Vaikka Eichmann tunnusti lähettäneensä ihmisiä kuolemaan täysin tietoisena siitä, mitä oli tekemässä, hän ei ollut sitä *ymmärtänyt* (!): kun käsky juutalaisten tuhoamisesta oli tullut, hän kertoi musertuneensa ja menettäneensä työkykynsä, minkä kuitenkin sai pian kuljetusten järjestämisessä takaisin. Näin Arendtille muodostui Eichmannista erilainen käsitys kuin oikeudenkäynnissä maalattu ’hirviokuva’ oli: hän oli todellisuudesta vieraantunut, ajattelematon velvollisuuden täyttävä, natsijärjestelmän lakien ja sääntöjen tinkimätön noudattaja. Kun käsky Älä tapa! oli saksalaisesta moraalista kadonnut, Hitlerin sana oli tullut laiksi, jota oli valahtoisesti toteltava. Arendtin johtopäätös oli: sellaisella moraalilla sai aikaan enemmän tuhoa kuin normaaleilla pahoilla vaistoilla. Tappamista pidettiin natsi-Saksan eutanasiaohjelmassa työskennelleiden lääkärin valmistelemana lääketieteellisenä toimenpiteenä, jolloin sitä ei tarkasteltu moraaliselta vaan ’objektiiviselta’ kannalta². Everstiluutnantti Eichmannkaan ei ollut käsittänyt, että hän oli rikollinen, vaikka itseasiassa myös natsiajan lakikirjat määräsivät, ettei selkeästi rikollisia määräyksiä pidä totella (s. 367). Niin

Eichmann ei kuitenkaan tehnyt, vaan tuhoamisen päätoteuttajan, Heydrichin kakkosmiehenä hän järjestelmällisesti toteutti *judenrein*-politiikan eri vaiheet: karotukset (suunnitelma Madagaskarille laivaamisesta ei toteutunut), pakkomuutot, keskittämisen (ghetot ja leirit) ja viimein kuljetukset kuolemanleireille.

Eichmannin työnkuvaan kuului juutalaisten lajittelu: Arendtin tietämän mukaan hän siirretti esimerkiksi yhteistyössä juutalaisjohtajien (esimerkiksi Rudolf Kastner) kanssa sionismin hengessä tuhansia merkittävässä asemassa olleita Unkarin juutalaisia, ”parasta biologista ainesta” (s. 69, 162), Palestiinaan turvaan. Samaan aikaan satoja tuhansia ’valikoimattomia’ kuljetettiin Arendtin ”fasistiksi” nimittämän Horthyn hallituksen myötävaikutuksella Auschwitziin. Unkarissa *judenrein*-toimi sujui muutenkin unkarilaisten viranomaisten (Endre, Baky, Ferenczy) tuella kuin ”unelma” (s. 188). ’Valikointia’ suorittivat pääasiassa juutalaisneuvostot, jotka laativat Eichmannin vaatimusten mukaisia kuljetuslistoja ”omiin hautajaisiinsa matkustavista” (s. 158). Oikeudenkäyntiä seuranneita häkellyttäviä, juutalaisia kompromettoivia tapauksia Arendt löysi runsaasti muualtakin, joiden perusteella Eichmann saattoi itseasiassa kertoa pelastaneensa paljon juutalaisia. Hämmäntäviä olivat tiedot siitäkin, että ennen sotaa muun muassa Ranskan, Puolan ja Romanian viranomaiset halusivat, natsi-Saksan mallia seuraten, päästä eroon juutalaisistaan. Nämä olivat todistuksia, joilla olisi Arendtin mielestä voinut olla syytöstä lieventävä vaikutus, mutta ne eivät sopineet oikeudenkäynnin ennalta laadittuun konseptiin.

Arendt uhrasi raportissaan paljon sivuja kertoakseen Eichmannin onnistuneesti organisoimista juutalaisten kuljetuksista leireille eri puolilta Eurooppaa (vrt. Skandinavia ja ”yllättävä poikkeus”, Suomi), kampanja, jota nimitettiin maanosan ”kampaamiseksi lännestä itään” (s. 215). Tässä ei ole syytä luetella kuljetuksia maittäin, todettakoon vain, että Arendt löysi niiden väliltä suuria eroja: esimerkiksi Mussolinin juutalaisilla miehittämä hallinto oli vastahakoinen panemaan ’kampaamista’ toimeen. Sen sijaan keväällä 1944 saksalaiset kuljettivat sieltä 7 500 juutalaista Auschwitziin. Heistä noin 600 palasi. Romaniasta Arendt tiesi sen verran, että romanialaisten itsensä johtamat keskitysleirit olivat saksalaisia ”karmeampia” (s. 248), kunnes he alkoivat käydä juutalaisilla valuuttakauppaa.

2. Vrt. Robert N. Proctor, *Racial Hygiene. Medicine under the Nazis*. Harvard University Press 1988; Thomas Etzemüller, *Auf der Suche nach dem Nordischen Menschen. Die deutsche Rassenanthropologie in der Modernen Welt*. Transcript, Bielefeld 2015, luku 17.

3. Petri Immonen, Arendt repäisee silmät auki. *Helsingin Sanomat* 19.1.2017.

4. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*. Johdanto Amos Elon. Penguin Books 2006, 194–195.

Eichmann tuomittiin asianmukaisesti kuolemaan hirttämällä. Tuomarien joukossa oli myös Neuvostoliiton edustaja, jota Arendt piti sopimattomana, koska hyökätessään Suomeen Neuvostoliitto oli rikkonut kansainvälistä lakia. Armonanomusten tultua hyläytyiksi, Eichmann hirtettiin 31. toukokuuta 1962. Arendt toteaa hänen menneen hirteen ”hyvin arvokkaasti” (s. 320), mutta ”irvokkaiden ja typerien” viimeisten sanojen saattamana: “[...] *me kaikki tapaamme jälleen* [...]” (kurs HA).

Eichmann Jerusalemissa on armoton, kuten *Helsingin Sanomien* arvostelija totesi, ”silmien aukaisija”.³ Näytös ja sen esitys – Eichmann sen ylpeilevä typerys – ovat täynnä ironiaa ja tihkuvat satiiria. Kääntäjät, holokaustitutkija Antero Holmila ja akatemiaturkija Jouni Tilli taiteilevat näiden tyylilajien parissa: englantinkielisen alkuperäistekstin vähemmän mairitteleva luonnehdinta unkarilaisista ”As though they were a group of illusionists who had fed so long on self-deception that they had lost any sense of incongruity”⁴ kääntyy heillä: he ”olivat olleet (kuin?) ryhmä silmäkääntäjiä, jotka olivat aikojen kuluessa alkaneet itsekin uskoa omiin temppuihinsa” (s. 253). Arendtin raporttiin sisältyy myös traaginen opetus. Hän varoitti lukijoitaan tulevasta: totalitarististyyppinen pahuus voi arkipäiväistyä jälleen, tulla aivan tavalliseksi ilmiöksi, kun näköpiiriin ilmaantuu uusi uhka, suurvaltapoliittinen kauhun tasapaino, dehumanisoida ihminen (vrt. Arendtin kiistakumppani Heideggerin ’arkipäiväisyyteen’). Hitlerin kaasulaitokset olivat ydinaseiden rinnalla ”lapsen leluja” (s. 345). Siinä on muistutus meillemkin: ’kasvatuksen’ varjolla poikia kuritettiin kasvatuslaitoksissa, joissa paha muuttui jokapäiväiseksi. Massamurhia tehdään uskonnon varjolla tekijäin tietämättä ja tuntematta tekevensä väärin.

ANSSI HALMESVIRTA, DOSENTTI, D.PHIL
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO